

Kajári Gabi

marketing, kommunikációs és disszeminációs szakértő Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ

A múzeumok társadalmi szerepvállalása a lokális és a nemzeti identitás erősítéséért

Bevezető

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 2020. évi módosítása így fogalmaz: „Az állami és a települési önkormányzati fenntartású muzeális intézmény, könyvtár, közművelődési intézmény és közösségi szinténr elkötelezett az Alaptörvényben rögzített alapelvek mellett.”¹

A fenti törvényváltozás is magától értetődővé tette, hogy a *MúzeumokMa 2020* kutatás során monitorozzuk az ilyen irányú elvárásokkal kapcsolatos hozzáállást a múzeumi szférában dolgozók körében, illetve a szlogenek mögé nézve vizsgáljuk, hogy az identitás kérdésköre miként jelenik meg a hazai múzeumi gyakorlatban.

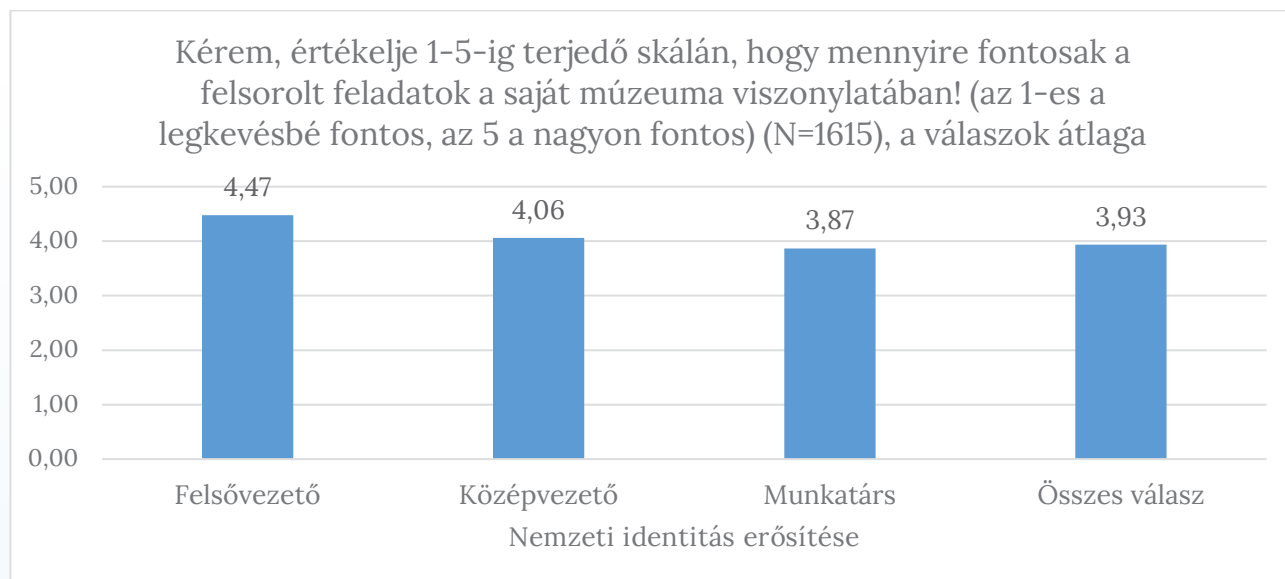
Makró szinten: kinek és mennyire fontos, hogy erősítsék a múzeumok a nemzeti identitást?

Mivel a múzeumok a nemzeti kulturális közvagyon jelentős hányadának letéteményesei, így indokolt volt, hogy a *MúzeumokMa 2020* kutatás online kérdőívében rákérdezzünk a múzeumok és a nemzeti identitás erősítésének összefüggésére. 1-től 5-ig terjedő skálán kellett rangsorolnia a válaszadóknak 16 féle múzeumi feladat között a nemzeti identitás erősítését, mint múzeumi feladatot.

Az országos múzeumok főigazgatói kifejezetten magasra (4,80) értékelték ennek a feladatnak a fontosságát. A megyei hatókörű városi múzeumok igazgatóinak prioritáslistáján is jól szerepelt (4,63), ám ők a kulturális javak őrzését és az ismeretátadási tevékenységet (4,894), tovább a kulturális javakkal kapcsolatos ismeretátadást, illetve a kultúráközvetítést (4,789) sorolták a legfontosabb múzeumi feladatok közé, a nemzeti identitás erősítése a fontossági sorrendben megelőzte náluk a társadalmi szerepvállalást és az esélyteremtést, az esélyegyenlőség elősegítését is. Nem volt ugyan nevesítve a helyi identitás erősítés opció a kérdőívben, de a 19 megyei

¹ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 3. § (2) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30818.416645 (letöltés ideje: 2021. 02. 22.)

hatókörű városi múzeum vezetői közül ketten is az egyéb fontos múzeumi feladatok között a helyi identitás erősítését jelölték meg.

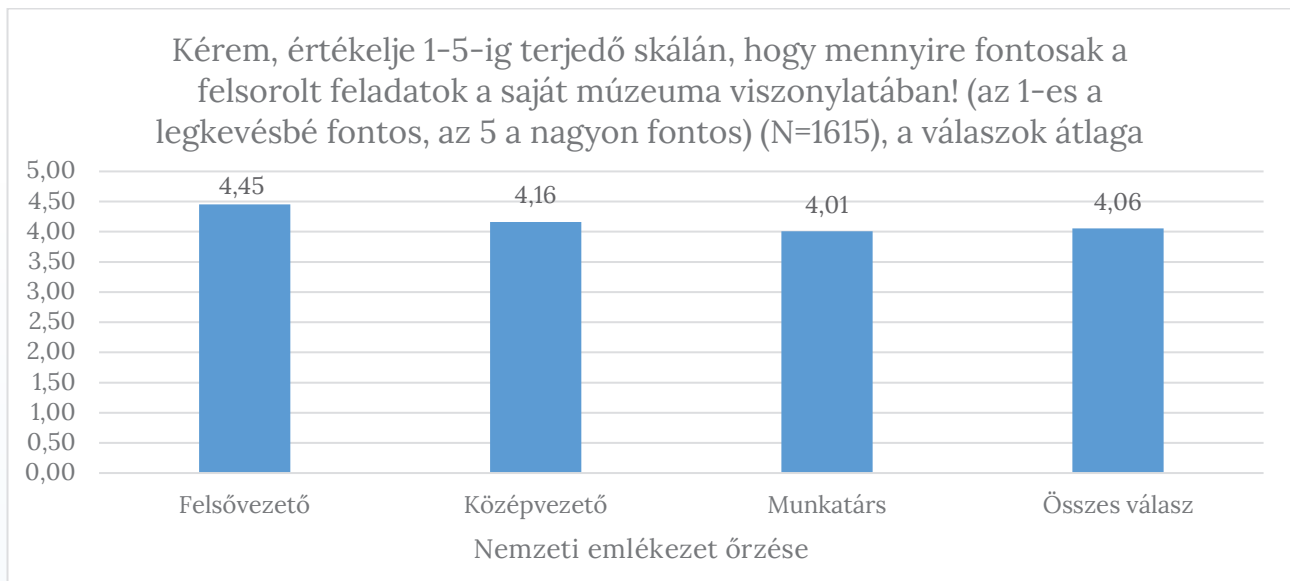
1. ábra

A területi, tematikus múzeumok, illetve a közérdekű muzeális gyűjtemények, kiállítóhelyek vezetői számára kisebb (4,425) a fontossága a nemzeti identitás erősítésének, a téma a középmezőnyben helyezkedik el, és a válaszadók a legfontosabbnak az ismeretátadási tevékenységet tartották. A múzeumi középvezetők általánosságban még kevésbé tartották fontosnak a nemzeti identitás erősítését, mint múzeumi feladatot, átlagosan 4,06 pontra értékelték.

A szervezeti hierarchiában lefelé haladva csökken tehát ennek a tényezőnek fontossága. Ez a tendencia stabilnak mondható, a múzeumi alkalmazott válaszadók ítélték a nemzeti identitás erősítését a legkevésbé fontos feladatnak (3,867), a bevétel növelésével megegyező szintre helyezték, e kettőnél pedig már csak az esélyteremtés (3,799) és a versenyképes múzeumi szolgáltatások biztosítása (3,783) kapott alacsonyabb pontszámot tőlük.

Az országos szakmúzeumok vezetői még ennyire sem tudtak azonosulni ezzel az elvárással, csak 3,77 pontra értékelték a múzeumok nemzeti identitást erősítő szerepét.

A válaszok átlagát vizsgálva elmondható, hogy a múzeumi vezetők a nemzeti identitás erősítését, mint múzeumi feladatot a 6. helyre, a középvezetők és az alkalmazottak egyaránt a 13. helyre rangsorolták a 16 féle múzeumi feladat között. Az összesített átlag alapján a ranglista 13. helyére került ez a múzeumi feladat. A nemzeti emlékezet őrzése, mint feladat a vezetőknél a 7. helyre, a középvezetők és az alkalmazottak körében pedig a 11. helyre került. Összesített átlagban ez foglalja el a 11. helyet a 16 feladat között.

2. ábra

A nemzeti identitás erősítése: szolgáltatás és/vagy alapfeladat

A kutatás kvalitatív részében 44 múzeumi közép- és felsővezetővel készült mélyinterjú, és az alábbi megfogalmazásban tettük fel a témába vágó kérdésünket: *Milyen szolgáltatás(ok)ban tudná meghatározni a múzeumok nemzeti identitás erősítésével és a nemzeti emlékezet őrzésével összefüggő feladatát?*

A konkrét válaszkategóriák bemutatása előtt meg kell jegyezni, hogy négy válaszadó szerint nem lehet egyszerű választ adni a kérdésre, a múzeum profilja nagyban befolyásolja a lehetőségeket.

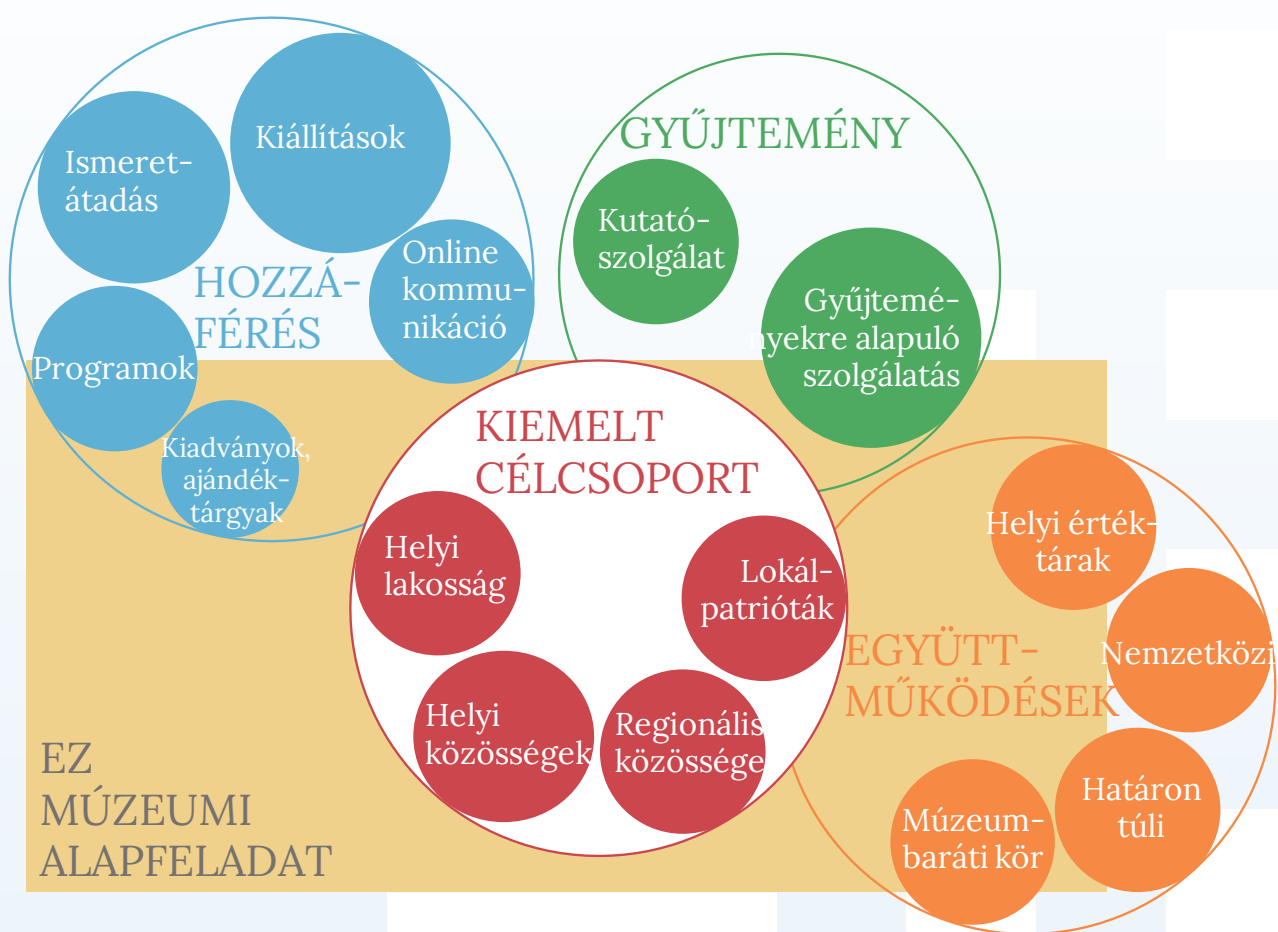
Több interjúalanyunk is gondot okozott a kérdés, mivel eddig nem igazán volt példa ilyen szolgáltatásokra a múzeumokban. Három múzeumvezető azt hangsúlyozta, hogy tisztázni kellene a nemzeti identitás fogalmát, összefüggését a múzeumi szférával:

„Mi egyfolytában a nemzeti identitáson dolgozunk azzal, hogy a kortárs művészettörténetet szeretnénk átírni, ez a nemzeti identitásnak a legalapibb része, csak nem veszi senki észre, mert a nemzeti identitást valahol a 19. század közepén keresik...Érdekes módon a kortárs irodalmat szintén a nemzeti identitás részének tekintik, a kortárs képzőművészetet pedig nem...Miért? Mert nekik sincs meg az energiájuk a félelemküszöb átlépéséhez.”

Az interjúalanyok nagyobb része akár több múzeumi szolgáltatást is meg tudott nevezni, így az ő válaszaikat több válaszkategória alá is be lehetett sorolni. Az online kérdőíves felmérés eredményeivel cseng egybe, hogy viszonylag magas arányban, nyolc múzeumvezető alapfeladatnak tartotta a nemzeti identitás erősítését. Lényegében a múzeum minden tevékenysége ezt a célt szolgálja, intézményi stratégiájukban is szerepel, esetleg profilja miatt maga a múzeum is az identitással, annak szintjeivel

foglalkozik. Volt olyan interjúalany, akit már maga a kérdés megfogalmazása is megdöbbentett:

„Ez most mellbevágó kérdés volt... Talán a terminológia, hogy nekem szolgáltatásként kell ilyen módon definiálnom azt, amit én alapfeladatomban tartok. Ezt nem szolgáltatásként fogom fel ... a Múzeumnak ez a kutya kötelessége. Ebben élünk mozgunk, dolgozunk, ezért vagyunk!”

3. ábra

A legtöbb (11 válaszadó) a nemzeti büszkeséget növelő, a nemzeti identitást tükröző, évfordulós eseményekhez is köthető, a témát társadalmi kontextusba helyező kiállításokat nevezték meg saját múzeumuk identitást erősítő szolgáltatásaként. Nyolc esetben az ismeretátadást/terjesztést, előadások, konferenciák, rendezvények szervezését, illetve a tanítás, oktatást jelölték meg válaszként. Hét válasszal jelent meg a nemzeti értékeknek a digitális hozzáférhetővé tétele. Lokális jellegű szolgáltatások is szóba kerültek hét esetben: a válaszadók szerint a helyi történelmi tudatot és identitást erősítő, illetve az ennek megértését segítő múzeumpedagógiai foglalkozásokra, és a regionális közönségnek, közösségeknek nyújtott szolgáltatásokra van szükség.

A múzeumi kiadványokat négy esetben említették az interjúalanyok. Szintén négy interjúalany a nemzetközi, határon túli együttműködéseket (pl. közös pályázatok, kutatási programok, kiállítások) emelte ki. További négy esetben a múzeum a kutatószolgálattal és gyűjteményeivel tudta segíteni az identitás erősítését például helyi hagyományőrző csoportok működését. Három múzeumvezető szerint a múzeum segíthet az értékek tudatosításában, a muzeológusoknak orientálnia kell a helyi értéktárakat és a lokálpatrióta laikusokat. Ugyancsak három esetben említették a múzeum szerepvállalását a nemzeti ünnepeken (ingyenes nyitvatartással, megemlékezéseken történő részvétellel), illetve a gyűjteményeknek a nemzetté válás korszakára vonatkozó részeinek előtérbe helyezését. Két vélemény szerint hazavihető ajándéktárgyakkal is erősíthető a nemzeti identitás. A családi napok, fesztiválokra történő kitelepülés, illetve az „élő” történelem is egy-egy említést kapott. A múzeumi filmvetítés, irodalmi klub cél- és korcsoportra szabott és nemzeti identitást erősítő szolgáltatásként szintén egy esetben szerepelt:

„Egy mai fiatalnak... bocsánat, de nem lehet az arcába vágni, hogy Nagy Magyarország, meg Trianon, meg holokauszt, mert kivan ezektől... viszont ezeket a témákat teljesen más tálalásban lehet eléjük rakni, és lehet velük beszélni, erre szerintem egy nagyon jó megoldás a film.”

Inkább az egyéni múzeumlátogatói identitásra asszociált egy interjúalany, szerinte a múzeumi baráti kör segíthet, hogy a múzeumlátogatóvá válás beépüljön az identitásba.

Egy országos szakmúzeum középvezetője pedig azt fogalmazta meg, hogy a nemzeti identitás erősítéséhez a nyílt párbeszédnek teret adó lehetőségeket kellene biztosítani a múzeumok:

„Az, hogy „nemzeti” egy közös megegyezésnek kellene lennie, hogy mit értünk alatta, illetve mit értünk identitás alatt... fontos lenne a konszenzus, könnyű elbújni mögé, de nem vagyok biztos benne, hogy az emberek fele tudná, hogy miről beszélünk.... a szolgáltatást mindig úgy értelmezném, hogy közösen gondolkodjunk és nyitottan, biztonságban. A Múzeum nem fog érni semmit, ha ez is terhelt helyé válik, nem szabadna... Lehetne egy lehetőség arra, hogy ezek a témák irányítottan feldolgozásra kerüljenek. A mindenkori hatalomnak és kormánynak is szuper lenne, hogy ha tudna olyan tereket biztosítani, ahol tényleg szabadon és biztonságban lehetne beszélgetni.”

Fókuszban: a nemzeti helyett a többszintű identitás

A kutatás harmadik szakaszában 29 intézményvezető részvételével lezajlott négy fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésen elhangzottak nagyban egybecsengtek a mélyinterjúkon hallottakkal. Tovább árnyalta a képet, hogy ezúttal a nemzetiségi és a helyi identitás

megőrzésének, kialakításának, erősítésének múzeumi jó gyakorlataira is vonatkoztak a kérdések.

A témához hozzászóló 25 múzeumvezető reflexiói alapján és a konkrétumokra vonatkozó válaszok közül az alábbiak voltak a legjellemzőbbek:

Legtöbben (12) nem a nemzeti, hanem a lokális identitás (legyen ez regionális, városrészhez vagy mikroközösséghez pl. helyi futballklubhoz köthető) erősítéséhez kapcsolódóan tudtak saját jó gyakorlatot vagy erre vonatkozó szándékot megemlíteni.

„...sajnos nagy város, egyre több a beköltöző, ez bizonyos értelemben a helyi identitás eltűnését hozza magával... az emlékezet helyévé váltunk, tehát ha nem lenne a múzeum, tulajdonképpen maga a helyi emlékezet veszne ki, mert felhígul... nagy a felelősségünk, hogy folyamatosan erre felhívjuk a figyelmet”

Bár az identitásnak már ezzel a szintjével kapcsolatban is megfogalmazódtak kérdések a múzeumi vezetők körében:

„...érdekes kérdés egyébként, hogy a lokális identitás, a helyi identitás mennyire létező manapság... Uniformizálódott minden szempontból az életünk, és ez az identitás ... tényleg csak az eszmék szintjén tud megjelenni, vagy éppen a történelmi tudásban... egykori lokális identitás az, ami számomra kérdéses. Ez még létezik-e? És létező erő-e?”

A második helyezést (nyolc példával) a helyi történelmi tudatot erősítő múzeumpedagógiai foglalkozások érték el, amelyek abban segítenek, hogy az identitás ne egy elméleti konstrukció legyen, hanem gyakorlati élmény. Fontos és létező gyakorlatnak bizonyult a nemzetiségekkel, mint közösségekkel való kapcsolat ápolása, nemzetiségi csoportok támogatása is, ezt hat interjúalany említette. Öt esetben az identitásképzésben is segítséget jelentő kutatást, feltárást, régészeti ásatást neveztek meg:

„...beszélgettem ... a polgármesterrel is, akinek megpróbáltam elmagyarázni azt, hogy a múzeum fogja megadni a te városodnak azt az identitástudatot, amit éppen a történelmi múlt miatt nem tudunk prezentálni... azért fontos... a régészeti ásatás, hogy ezt a múltat egy kicsit visszafelé vezessük, és fel tudjunk zárkózni a régióban egy olyan városhoz, mint mondjuk Pécs, aminek 2000 éves múltja van.”

Négy válaszadó kimondottan a nemzetiségi kiállítást hozta fel példaként, hárman pedig a helytörténelmi kiállításokat, ezek létrehozását vagy megújítását. A nemzeti identitást erősítő kiállításokat szintén hárman említették.

„... az a nemzetiség, amely egy kicsit bűnösnek tartván magát, eddig nem beszélt róla, elnyomta ezt magában, most végre megnyílt és látta azt, hogy egy emlékpark van, egy emlékkiállítás. Lehet erről végre beszélni. Szerintem ez egy felszabadító erő.”

Három említést kapott a múzeumi kutatószolgálat. Két-két esetben emelték ki a válaszadók: a nemzetközi/határon túli együttműködések; a nemzeti ünnepeken történő szerepvállalást; a fesztiválokra történő kitelepülést és a járáson belül nyújtott szolgáltatásokat; illetve a múzeumnak az identitásbeli hiátus áthidalását segítő szerepét:

Az „1700-as évek közepén kezdett el életre kelni a terület, és lényegében egy olyan identitásbeli hiátus alakul ki... itt igazából az identitást meg is kell teremteni sok esetben... ami a hátrányunk több szempontból, ilyen előnyünk is van... a kulturális turisztikai beruházások, hiszen pont ezek a főként középkori templomok ... a turisztikába való bevonása nagyon fontos itt a helyieknek, a politikusoknak is...”

Egy-egy említést kaptak a fókuszcsoportos beszélgetés során az alábbi jó gyakorlatok: a gyűjteményeknek a nemzetté válás korszakára vonatkozó részének előtérbe helyezése és kapcsolódási pontok megtalálása; helyi értékek kommunikálása és hozzáférhetővé tétel digitálisan, baráti kör működtetése (a múzeumlátogatóvá válás beépülésének segítése az identitásba), nyílt párbeszédnek és közösségépítésnek teret adó lehetőségek biztosítása.

Összegzés

A múzeumok identitást megalapozó vagy erősítő szerepének vizsgálata során egyértelművé vált, hogy egy olyan többretegű fogalom (személyes, felekezeti, nemzetiségi, közösségi, lokális, nemzeti, supra regionális Kárpát-medencei) esetében, mint az identitás, amely a közösséghez is szervesen kapcsolódik, a fogalmi keretek tisztázására és módszertani segítség nyújtására, jó gyakorlatok bemutatására van szükség ahhoz, hogy a felülről jövő elvárásoknak önazonosabban tudjanak megfelelni a különféle muzeális intézmények.

Az „...identitás és közösség fogalma az rendkívül szorosan összefügg és kapcsolódik, és azok a közösségek, akiket a múzeum magához kapcsol, bevon, vagy akiknek az igényeire reagál, óhatatlanul is az identitásképzési feladatoknak is részese lesz az intézmény.”